

УДК 343.851

В.О. Малярова,
кандидат юридичних наук, доцент

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ І ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ У СФЕРІ СТАТЕВИХ СТОСУНКІВ

Статтю присвячено аналізу організаційних форм взаємодії між слідчими та оперативними працівниками при розслідуванні злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків з урахуванням вимог чинного Кримінального процесуального кодексу України та відомчих нормативних правових актів.

Ключові слова: взаємодія, координація, розслідування злочинів, кримінальне провадження, слідчий, оперативний працівник, організаційна форма.

Статья посвящена анализу организационных форм взаимодействия между следователями и оперативными работниками при расследовании преступлений против нравственности в сфере половых отношений с учетом требований действующего Уголовного процессуального кодекса Украины и ведомственных нормативных правовых актов.

Ключевые слова: взаимодействие, координация, расследование преступлений, уголовное производство, следователь, оперативный работник, организационная форма.

Paper analyzes the organizational forms of cooperation between investigators and operatives in the investigation of crimes against morality in the sexual intercourse with the requirements of the Criminal Procedure Code of Ukraine and departmental normative legal acts.

Keywords: cooperation, coordination, crime investigation, criminal proceedings, investigating operatives, organizational form.

Серед проблем, від вирішення яких безпосередньо залежить якість розкриття, розслідування та запобігання злочинам проти моральності у сфері статевих стосунків, однією з основних є проблема організації взаємодії різних суб'єктів цієї діяльності.

Широке коло об'єктів пошукової діяльності і можливих джерел одержання інформації про вчинення злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків обумовлює необхідність участі у вирішенні цього завдання багатьох оперативних служб і підрозділів ОВС, а також інших правоохоронних органів.

Законодавець розмежував напрями діяльності по боротьбі зі злочинністю; залежно від компетенції здійснення тих або інших функцій покладено на різні органи. Однак цей механічний поділ функцій зовсім не говорить про те, що інтереси цих органів, служб, їх працівників, які вирішують ці завдання, ніколи не перетнуться при проведенні різних заходів, під час пошуку тих самих аналогічних об'єктів, фіксації інформації кримінального чи розвідувального характеру. Особливо це стосується пошуку інформації у сферах, де здійснюється оперативно-розшукова діяльність різними відомствами, і яка підлягає перевірці зусиллями підрозділів, що мають різну відомчу підпорядкованість.

Тому підрозділи різних правоохоронних відомств у процесі розкриття та розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків повинні функціонувати не ізольовано, а в рамках комплексної діяльності, у безпосередньому і опосередкованому взаємозв'язку і взаємодоповнюваності, тобто у взаємодії.

Якісна взаємодія створює сприятливі умови для швидкого розкриття та об'єктивного розслідування цих злочинів. Основними складовими цих процесів є:

- налагодження взаємодії на належному рівні з державними установами інших країн із приводу збору доказів членами СОГ, які працюють у рамках розпочатих досудових розслідувань;
- взаємодія працівників правоохоронних органів з представниками неурядових організацій, обмін даними стосовно жінок, які перебувають поза межами країни;
- взаємодія з науковими та навчальними закладами;
- постійний аналіз і моніторинг механізмів та форм взаємодії, ефекту її впливу на боротьбу з цим негативним соціальним явищем як в Україні, так і на міжнародному рівні.

У дослідженнях, присвячених проблемам взаємодій, на нашу думку, приділяється недостатньо уваги її організаційній стороні. Отже, метою написання цієї статті є узагальнення та аналіз організаційних форм взаємодії в контексті розкриття та розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків.

В юридичній літературі виділяють процесуальні та організаційні форми взаємодії. При цьому відзначають, що процесуальна взаємодія регламентована кримінальним процесуальним законом, а організаційна – відомчими нормативними актами [1, с.16].

Важливою складовою системної взаємодії під час досудового розслідування є співпраця в рамках вирішення спільних завдань між слідчим та оперативними працівниками. Взаємодія слідчого з оперативними працівниками – це узгоджена за цілями й задачами діяльність, спрямована на швидке розкриття злочину, а також його повне, об'єктивне і всебічне розслідування [2, с. 3–4].

Діяльність слідчого з розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків здійснюється на основі тісного співробітництва з оперативними працівниками. У більшості випадків функцію оперативно-розшукового супроводження цих кримінальних проваджень виконують працівники управлінь по боротьбі з торгівлею людьми УМВС (ГУМВС) України в областях. Тому далі йтиметься, головним чином, про взаємодію слідчого саме із представниками цих оперативно-розшукових підрозділів.

Відомо, що правильно організований зв'язок, чіткий розподіл обов'язків між суб'єктами, кінцевою метою яких є досягнення позитивного спільного результату, дозволяє отримати його швидше і з меншими витратами сил і засобів. У будь-якій діяльності, виконуваній групою чи колективом людей, одне з основних місць при вирішенні питань про шляхи її поліпшення посідають проблеми підвищення ефективності взаємодії.

У процесі розкриття й розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, на наш погляд, слід виділити: внутрішню взаємодію, під якою розуміється взаємопов'язана спільна діяльність оперативних підрозділів та слідчих одного відомства; міжсистемну взаємодію, яка складається між різними відомствами (наприклад, слідчими органів внутрішніх справ та оперативними працівниками Служби безпеки України і навпаки тощо).

Проаналізуємо докладніше проблемні питання взаємодії підрозділів по боротьбі з торгівлею людьми МВС України, спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю і корупцією МВС України та СБУ, а також слідчих органів внутрішніх справ, у процесі розкриття та розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків.

Взаємини спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю МВС і СБУ регулюються ст. 16 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” [3], де передбачено лише єдину форму взаємодії, а саме – обмін оперативною інформацією. Тим більше, зазначений законодавчий акт визначає лише загальний принцип обміну такою інформацією й не встановлює розмежування компетенції між МВС і СБУ при отриманні цієї інформації.

Аналізуючи матеріали практики, можна відзначити, що взаємини зазначених вище органів, як правило, перебувають на рівні надання технічної допомоги органам СБУ з боку ОВС і лише в окремих випадках зустрічається саме обмін оперативною інформацією, що дуже негативно впливає на ефективне виявлення ознак, розкриття та розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків.

На спецпідрозділи МВС та СБУ покладено здійснення принципово аналогічних функцій:

- оперативно-розшукова діяльність;
- створення банків інформації;
- забезпечення викриття корумпованих осіб в органах влади та управління;
- здійснення збору інформації і заходів по протидії проникненню закордонних злочинних організацій на територію України;
- документування діяльності злочинних співтовариств, що мають міжнародні зв'язки;
- здійснення постійного збору інформації про всіх кримінально активних осіб, здатних організувати злочинні групи, здійснити підкуп посадових осіб в органах влади і управління та які характеризуються значним колом міжнародних зв'язків;
- проведення комплексних оперативно-розшукових операцій;
- надання допомоги правоохоронним органам закордонних країн відповідно до двосторонніх і багатосторонніх міжнародних угод з питань протидії міжнародній організованій злочинності.

Розподіл функцій і повноважень при проведенні заходів, спрямованих на розкриття та розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків обумовлює одночасне встановлення кола питань, вирішення яких підлягає обов'язковій координації, у тому числі й шляхом постійної взаємодії та створення єдиного інформаційного простору. При цьому оптимальними формами координації і взаємодії, як засвідчило вивчення практики спільної діяльності, є:

- формування спільних робочих груп з виявлення та збору оперативної інформації щодо осіб, які вчиняють злочини проти моральності, на базі МВС і СБУ, забезпечення повноти перевірки і реагування на повідомлення громадян (за фактами, інформацією про сексуальні злочини в цілому);
- спільна оперативно-тактична розробка спецпідрозділами МВС і СБУ фактів незаконного переміщення через державний кордон України поза пунктами митного контролю з метою виявлення ознак торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації;

- розробка планів проведення спеціальних цільових оперативно-тактичних дій з метою виявлення і взяття на оперативний облік усіх фактів легалізації брудних прибутків від злочинів проти моральності на території України;
- подальша розробка форм і механізмів взаємодії спецпідрозділів по боротьбі з проявами організованої злочинності та корупції серед представників влади та місцевого самоврядування;
- взаємодія з відповідними структурами закордонних країн.

Розвиток і налагодження взаємодії між слідчими та оперативними працівниками, впровадження скоординованих заходів, спрямованих на виявлення, розкриття та розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, усунення колізій, що виникають у спільній діяльності, зокрема, між спеціальними підрозділами, вимагають рішучих дій щодо удосконалення цієї практики.

Під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків можуть виникнути обставини, пов'язані з виявленням додаткових епізодів злочинної діяльності підозрюваних. При цьому, як свідчить практика, головним чином приймається правильна форма реагування на це – створення СОГ з метою забезпечення комплексного й одночасного відпрацювання усіх версій події, що сталась, усіх напрямів розслідування та всієї групи запідозрених у вчиненні злочину осіб. На рівні відомчого нормативного регулювання діяльність СОГ регламентована Інструкцією з організації реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України [4].

Швидко і повне розкриття і розслідування названих злочинів неможливо уявити без чітко налагодженої співпраці слідчих та оперативних працівників в рамках СОГ. У літературі висловлюється обґрунтована думка про те, що СОГ є антиподом разової, епізодичної взаємодії [5, с. 12–13].

На наш погляд, для ефективного розкриття та розслідування злочинів взаємодія повинна бути постійною, тобто такою, яка здійснюється протягом усього розслідування й надалі до винесення обвинувального вироку в суді.

На наш погляд, до складу СОГ при розслідуванні аналізованих злочинів доцільно включати слідчих, що володіють певним досвідом розслідування, пов'язаних зі злочинами проти моральності, за необхідності навіть запрошених з інших регіонів. У групу обов'язково повинні входити представники підрозділів по боротьбі з торгівлею людьми, карного розшуку, а за необхідності – й інших підрозділів.

Необхідно вказати, що розслідування особливо складних кримінальних проваджень може бути доручено кільком слідчим та оперативним працівникам. Один зі слідчих призначається керівником СОГ, він здійснює провадження і безпосередньо керує діями слідчих та інших членів СОГ. Учасники групи здійснюють свою діяльність відповідно до наданих їм доручень.

Слід визнати цілком обґрунтованим підхід законодавця, який заборонив оперативним працівникам здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні із власної ініціативи (ч. 2 ст. 41 КПК України), адже вони не можуть підміняти слідчого, а мають діяти лише в межах наданих повноважень. Постанову про створення міжвідомчої СОГ повинен виносити від свого імені тільки прокурор, а в рамках одного відомства – його керівник. Час дії такої групи повинен визначатися в постанові про її створення.

Іноді на практиці СОГи розпускаються після одержання визнання вини. Це становище навряд чи можна вважати правильним, тому що складність багатьох

слідчих ситуацій навіть після одержання зізнання не зменшується. Зокрема, не зникають труднощі, пов'язані з перевіркою вірогідності та об'єктивності показань підозрюваного, відсутністю достатніх доказів, що підтверджують зізнання, наявністю підстав для припущень про вчинення підозрюваним інших злочинів або про участь у них інших осіб. Особливо важливим є збереження тих СОГ, які розслідують злочини проти моральності, у випадку наявності інформації про участь у їх вчиненні групи осіб.

Крім зазначених вище форм співпраці, взаємодія між слідчим і оперативними працівниками може полягати у взаємному обміні одержуваною інформацією, спільному плануванні, участі оперативних працівників у процесуальних діях, виконанні оперативними працівниками доручень слідчого.

Однією з форм взаємодії працівників оперативних підрозділів і слідчих є спільне планування роботи. Спільне планування дозволяє тактично правильно організувати роботу в рамках кримінального провадження та ефективно використовувати наявні сили й засоби. Воно може здійснюватися у двох варіантах: при реалізації оперативних матеріалів на початковому етапі розслідування і в процесі самого розслідування. У першому випадку йдеться про складання плану розслідування слідчим за участю оперативного працівника, що проводив оперативно-розшукові заходи до початку досудового розслідування. Така участь забезпечує вибір оптимальних шляхів збереження у таємниці джерел оперативної інформації, визначає правильну послідовність запланованих процесуальних дій, мінімізує тактичний ризик при їх здійсненні. У другому – йдеться про узгодження планів процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів. Плани погоджуються за метою, часом і послідовністю проведення процесуальних дій та оперативних заходів.

Спільне планування сприяє зміцненню довіри між членами групи, появи впевненості окремих працівників у своїх силах, підвищенню їх професійної майстерності.

Спільне обговорення даних, отриманих слідчим та оперативним працівником, має місце як при обміні інформацією, так і при погодженому плануванні їхньої діяльності та виконанні оперативним працівником доручень слідчого. У такому обговоренні можуть брати участь керівники слідчих та оперативних підрозділів, інші працівники. Воно може мати колективний характер при дотриманні необхідних вимог конспірації джерел оперативних даних.

Нарешті, спільні виїзди в іншу місцевість практикують у тих випадках, коли з міркувань оперативності або для досягнення інших тактичних цілей недоцільно доручати проведення окремих процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів правоохоронним органам іншої місцевості.

Підсумовуючи викладене вище, хотілося б звернути увагу на те, що важливим для працівників правоохоронних органів та працівників інших структур, які беруть участь у протидії злочинам проти моральності, є вміння налагоджувати та підтримувати особисті контакти, що в багатьох випадках є головною умовою досягнення поставлених цілей та завдань взаємодії.

Ще раз повторимо, що ізольованими, неузгодженими зусиллями досягти реальних успіхів у виявленні, розкритті та розслідуванні фактів цих злочинів неможливо. Ця проблема має бути вирішена лише через об'єднання зусиль всіх суб'єктів протидії – правоохоронних органів, державних і недержавних установ, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бекетов М.Ю.* Следователь органов внутренних дел и милиция : взаимодействие при расследовании преступлений: учеб. пособие / М.Ю. Бекетов. – М. : Щит-М; МосУ МВД РФ, 2004. – 96 с.

2. *Гаркуша Е.Л.* Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений, совершаемых организованными группами и преступными сообществами : лекция / Е.Л. Гаркуша. – М. : МИ МВД России. – 37 с.

3. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35.

4. Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України : наказ МВС України від 22.10.2012 № 940 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 9. – Ст. 350.

5. *Гоблиб Р.М.* Взаимодействие органов следствия и дознания в раскрытии, расследовании и предупреждении преступлений : учеб. пособие / Р.М. Готлиб. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1983. – 80 с.

Отримано 5.09.2013